

Az állampolgár és az állam: a jóléti rendszer reformja

1. A biztonság értéke: mit várunk el az államtól?

Cikkemet polémiaíval kezdtem. Ferge Zsuzsa, a jóléti rendszerek kiemelkedő kutatója, aki évtizedek óta küzd a magyarországi jóléti intézmények kiépüléséért, tanulmányt írt „Szabadság és biztonság” címmel.¹ Megállapításait „biztonság”-kutatással támasztotta alá, amely azt próbálta tisztázni: mennyire fontosak a magyar lakosság számára a különböző társadalmi jelenségek. A kutatók kérdéseikkel végső soron az állampolgár értékvalásztásait kívánták feltárni. A közvélemény-kutatásból kiderült: a magyar állampolgárok majdnem a maximális értéket tulajdonították az anyagi biztonságnak, a munkahely és az egészségügyi ellátás biztonságának – szembevetően magasabb értéket, mint a különböző szabadsági fogatoknak.

Egy másik közvélemény-kutatás jellegzetes módon fogalmazta meg az eredményeket ismeretlő táblázat feljélcét: „A kormány kötelessége, hogy...” – és ezután következtek a különböző kötelezettségek. A megkérdészetek 94–98 százalékra azt tartotta a kormány elsőrendű kötelességének, hogy munkahelyet és egészségügyi ellátást biztosítsanak.²

Több más vizsgálat is hasonló eredményekhez jutott. A megközelítésnek van némi hobbesianus mellékzöngéje. Induljunk ki Hobbes gondolatmenetéből! Az egyént félmei arra készítik, hogy maga fölé emeljen egy „szuverént”, az államot, amely biztonságot garantál a számára. Nemcsak elfogadja, de igényli az Állam-Leviatánt, ezt a jólékony és nélkülözhetetlen monstrumot.

Igen, de Hobbes élesen körvonalazott, szűkebb értelmezést adott a biztonságna. Az egyén pusztá túlélésének lehetőségét és tulajdonát kell megvédeni más egyenekkel szemben, akik meglophatják vagy akár meg is gyilkolhatják, vagy polgárháborúba dönthetik a társadalmat.³ Ez a gondolatsoz tehát az egyén racionális önédekevel indokolja az állam klasszikus szerepét.

A biztonság értelmezése a fentiekben említett kutatásokban messze túllép ezen a szűkebb kövön. Náluk a biztonság magába foglalja a védelmet olyan bizonytalansági tényezőkkel szemben, mint a munkanélküliség, a betegség vagy az öregkor okozta anyagi gondok. Tulajdonképpen mit is gondol a közvélemény az állam szerepéről a biztonságna ebben a szértájában?

Valójában az interjúk alanyait soha-

Mozgó világ

1996/2

Bossányi Katalin	3	„Nem állítom, hogy ez egy sikertörténet” <i>Interjú Fodor Gáborral</i>
Kornai János	33	Az állampolgár és az állam: a jóléti rendszer reformja <i>Tanulmány</i>
Mustó István	47	Melyik Európába tartunk? <i>Tanulmány</i>
Wang Iwán	53	Európa Hongkongja <i>Magyarország gazdasági perspektívái, Nyíri Pál bevezetőjével</i>
Ferber Katalin	60	Qui bono? <i>A japán oktatási rendszer dilemmái</i>
F. Dózsa Katalin	70	Egyedül leszünk? <i>A Földrosi Képtárról</i>
Pünkösti Árpád	85	Szűcs Ernő és Szűcs Miklós agyonveretése, 1950 az influenza előérzete; körmagyar; a hegedűs <i>Versék</i>
Bánk László	94	
Gömöri György	96	Még egyszer Bosznjáról <i>Vers</i>
Gerevich András	97	A lógó téli <i>Vers</i>
Budai Kulcsár János	98	Szombat <i>Vers</i>
Gadó Gábor	99	Három részlet <i>Vers</i>
Kerek Imre	100	Négyorosok (Sugár, Nyári alkony, Dér, Decemberi rajz); Parafázisok (Si King, Omár Chájám, Hólderlin, Francis Jammes, Rilke, Jeszenyin) <i>Versék</i>
Imre Flóra	102	Nem tart soká; Nem kísérem el; Mind inkább telített <i>Versék</i>
Németh J. Attila	104	Szeretkezésünk szerkezete <i>Vers</i>
Szerencs József	105	Férfikusz <i>Novella</i>
Peterfy Gergely	108	Autós éjszaka; Fekete karácsony <i>Kisprózáék</i>
Dobó Judit	111	az arca; éppen; <i>A Kisprózáék</i>
Sütkösd Mihály	113	Apám <i>Regényrészlet</i>
Fodor András	120	Bücsü Pór Judittól
Pór Judit	121	„Felemelke a szivekben az emberi lét szintjét” <i>André Gide-ről</i>

¹ Lásd Ferge Zsuzsa: Szabadság és biztonság. Esély, 1994/5. Újabb kutatásainban a korábban Magyarországról közölt megállapításait kiegészíti nemzetközi összehasonlításokkal.
² Lásd Tóth István György: Az államháztartási reform, a családok és a nyugdíj előtt állók. TÁRKI, 1995. szeptember. 28. o.
³ A szuveren (legyen az egyeduralkodó vagy országgyűlés) hivatása – írja Hobbes – gondosko-

dás a nép biztonságáról. „The Safety of the People” – ezeket a szavakat Hobbes maga húzta alá. (Thomas Hobbes: Leviathan. 1651. Harmondsworth 1981. 376. o.) Hobbes magyarázólag hozzáfűzi a biztonság fogalmának értelmezését: az egyének nem csupán a testét kell megőrizni, hanem törvényes iparkodással szerzett tulajdonát is; azokat a tárgyakat, amelyek mások sérelme nélkül az ő kielégítését szolgálják.

sem kérdezték meg: mennyi adót hajlandók fizetni azért, hogy az állam ezeket a biztonsági feladatokat ellássa. A közvélemény túlnyomó része nem is értekelte ezt a kapcsolatot; az az érzése, hogy az állam fizet és kész, a többi nem az ő dolga. A magyar lakosságot az *adóterheltség* szinte teljes hiánya jellemzi. A közgazdasági irodalom „fiskális illúzióknak” nevezi azt, amikor az adófizető állampolgár a valóságbanál kisebbnek hiszi saját adóterhét. Magyarországon és általában a poszt-szocialista régióban szélsőséges mértékben érvényesül a fiskális illúzió.⁴

Végezzünk először együtt egy számításot az adók nagyságáról.⁵ Vegyük szemügyre egy átlagos magyar munkavállaló helyzetét az 1995-re érvényes rendelkezések szerint. Induljunk ki a *teljes munkavállalói jövedelemből*. Ez, mint mindjárt látni fogjuk, magában foglalja azokat a különböző adókat és társadalombiztosítási járulékokat is, amelyeket mind a munkaadó, mind a munkavállaló köteles befizetni a központi kasszába. Elkészítjük sora levonni 100 forint jövedelemből a befizetéseket.

Első levonás. A munkaadó által a társadalombiztosításnak fizetett járulékok, továbbá a Szolidaritási Alapba, a Bérgarancia Alapba és a Szakképzési Alapba történő kötelező befizetés.

Az első levonás után fennmarad: 66,70 Ft.

⁴ A Fiskális illúzióiról lásd J. Buchanan: *Public Finance in Democratic Process*. Chapel Hill 1967. W. E. Oates: *On the Nature and Measurement of Fiscal Illusion: A Survey*. In: *Taxation and Fiscal Federalism: Essays in Honour of Russel Matthews*. Sydney 1988. Kitűnő áttekintést ad az irrodalomról Csontos László Fiskális illúzióiról, döntésméret és az államháztartási rendszer reformja c. tanulmánya (Közgazdasági Szemle 1995/12).

⁵ Az alábbi adószámítás adatainak összeállításában Horváth Piroka és Kovács Mária volt a segítségemre. A kalkuláció az első felév tényadataira és a második felévi jövedelemadó előrebecsülésére

Második levonás. A munkavállaló által a társadalombiztosításnak fizetett járulékok, továbbá a Szolidaritási Alapba történő kötelező befizetés.

A második levonás után fennmarad: 59,00 Ft.

Harmadik levonás. A munkavállaló személyi jövedelemadót fizet; ennek várható átlagos nagyságát vetjük figyelembe.⁶

A harmadik levonás után fennmarad: 44,40 Ft.

Negyedik levonás. A munkavállaló jövedelmének egy részét megakarítja, másik részét fogyasztásra költi.⁷ Amikor fogyasztási cikket vásárol, akkor ezek ára különböző adókat és más adószertű állami jövedelmeket is tartalmaz: elsősorban az általános forgalmi adót (áfa), továbbá egyes fogyasztási cikkekre kivetett fogyasztási adókat és importvámot. Ezek összegéből le kell vonnunk a fogyasztáshoz adott állami hozzájárulást, például a gyógyszernek. a gyógyászati segédesszközök és a tömegközlekedés árában rejlő támogatást.⁸ A pozitív és negatív tételeket összegezve végeredményben megbecsüljük, hogy a munkavállaló, akinek kezében 44,40 Ft rendelkezésre álló jövedelem volt, mennyi adót fizet fogyasztási vásárlása során.

A negyedik levonás után fennmarad: 38,50 Ft.

Ez tehát a *nettó bér*, amely a bérrrel és a fogyasztással közvetlenül arányos adók levonása után fennmarad. A 100

épül. A személyi jövedelemadónak a teljes munkavállalói jövedelemmel viszonyított aránya valószínűleg magasabb lesz 1995-ben, mint amennyi a fentiek alapján szerepel 1994-ben volt. Az egyéni személyi jövedelemadó-teher természetesen szóródik az átlag körül.
⁷ Számításunkban 7,9 százalékos átlagos megalkarítási hányadot vettünk alapul.
⁸ A fogyasztásnak rejtő adóértékű a Központi Statisztikai Hivatalban készült 1993-as Ágazati Kapcsolatok Mérlege alapján becsültük. Ennek frissebb információ nem áll rendelkezésre. Természetesen itt is csak átlagértékeket számíthatunk; az egyéni fogyasztás és ezzel együtt fogyasztási adója szóródik az átlag körül.

forint munkavállalói jövedelem igazi „vásárlóértéke” 38,50 Ft.⁹

Ez az adóhányad egyike a legmagasabbaknak a világon (lehetőséges, hogy talán a legmagasabb). Magasabb, mint a minta jóléti államokban, Svédországban, és magasabb, mint bármely más poszt-szocialista országban.

Osszuk fel az állami kiadásokat két részre. Az egyik fedezi az állam klasszikus feladatainak ellátását, azaz a közigazgatás, a hadsereg, a rendőrség, a bíróság és a külügyek költségeit. A kiadások másik része az állam „jóléti” feladataival kapcsolatos. Ez utóbbi a legszelebbebb értelmezzük, ide sorolva többek között az oktatás, az egészségügy, a nyugdíjrendszer, a különböző jogcímeken jutatható segélyek és támogatások minden formáját, feltevése, a különböző központosított alapok finanszírozását. Tegyük fel, hogy az adók és az adó módjára behajtott jövedelmek felhasználása fele-fele arányban oszlik meg e két feladatkör között.¹⁰

Most pedig végezzünk el egy gondolat kísérletet. Tételizzük fel, hogy a klasszikus szerep finanszírozására

⁹ Valójában a négy levonással még nem vonunk le minden adót. Minden ráfordítás, amelyet a fogyasztási cikkek termelésében felhasználunk, maga is hordoz bizonyos adóterhelést. A fogyasztási cikkek gyártója maga is adózik (például társasági adó fizet). Aki ismerik a Leontief-féle input-output elemzést, könnyen megértheti: mit jelent 100 forint termék *teljes* adóterhelése. Bizonyítható, hogy a fenti számítás által kimutattott 61,5 százalékos munkavállalói adó kisebb, mint a munkavállalói jövedelemből fizetett teljes adó.

¹⁰ Első számításainkkal, durva megközelítésként, ehhez a fele-fele arányhoz jutottunk el. A későbbiekben szeretnénk pontosítani ezt a kalkulációt.
A jelen gondolatmenetben számfázison kívüli hagyjuk azt, hogy az állami tevékenységek hatékonyságának növelésével csökkenteni kellene a kiadásokat mind a klasszikus, mind a jóléti szférában.
¹¹ Szándékosan sarítottam a gondolat kísérlet logikáját. Nyilvánvaló, hogy az az újraelosztás, amelyet a gondolat kísérletet képzőlehelő világban végrehajtottunk, ebben az extrém formában szemmel láthatóan valószínűleg meg a gyakorlatban. Már csak azért sem, mert az államnak tör-

fennmarad az eddig behajtott adóteher fele, de a másik felét visszaadjuk a munkavállalónak. A munkavállaló immár nem 38,50 forintot, hanem 69,25 forintot kap kézhez, azaz – a tárgyalás egyszerűsítése érdekében kerékváltva – 70 forint vásárlóértékről rendelkezhet. Reálkeresete egyik pillanatról a másikra kevesen 80 százalékkal nőtt! De egyszerűsített tökéletesen magára maradt valamennyi állampolgárársával együtt – az állam nem gondoskodik sem róla, sem másról.¹¹ Neki, a gondolat kísérletet alanyának kell most újra átgondolnia: ki gondoskodik róla és a többi állampolgárról ha beteg, ha munkanélküli, ha anya, ha öreg – és így tovább. Az állam kasszájában nincsen egyetlen fillér sem ezeket a célokra; minden pénz ott van az ő és a többi munkavállaló zsebében.¹² Most, hogy a zsebében lévő pénzről kell döntenie, egész sor kérdést teszünk fel neki:¹³

a) Mennyit akarsz fogyasztani a rendelkezésedre álló jövedelemből és mennyit akarsz nehezebb napokra megfakartani?

b) Ismerked előtűd az élet bizonytalansági tényezői: betegség, munkanél-

vény adta kötelezettségei vannak, amelyek nem szüntethetők meg azonnal és egyoldalúan. A probléma tisztá végiggondolását azzal segítjük elő, ha „nulláról indulunk”.
¹² Visszatérnek az előző látványosan elkezdett gondolatossorra: azt szeretném, ha a gondolat kísérlet résztvevője nem a status quóból indulna ki; nem a mai nyugdíjrendszer és egészségügyi biztosítás bevételeiből és kiadásából vezeméle a választ. Elhagyott mintegy előlfről kezdendő a rendszer átgyondolását. Megpróbálná átvezetni, hogy az ő zsebében ott a pénz, amit onnan vesznek ki azért, hogy nyugdíjait, kórházi kiadásokat, iskolákat, anyasági segélyeket és más jóléti kiadásokat finanszírozzák.
¹³ Feltevések elkerülésére: az alábbiakban nem egy közvélemény-kutatató intézet kérdőívtervezetét ismertettem. Nem azt fogalmazom meg, hogy mi legyen a kikérdéses „technikája”; hogyan kell megfogalmazni a kérdéseket, hogy a válaszok értelmezhetőek és feldolgozhatóak legyenek. Azt próbálom körülalazni: milyen kérdésekkel kapcsolatban kellene megfogni a magyar állampolgár véleményét, preferenciáit, értékvalásztásait. Kérdjétek önmagunkon; próbáljunk illyesféle kérdésekkel tisztázni saját értékvalásztásainkat.

kültség, öregség és így tovább. Biztonsági tartalékot kell képezned. Hogyan oszlják meg ez a biztonsági tartalék:

– Mennyit tesszel félre magad (készpénzben, bankbetétben, értékpapírban vagy más tartalékolási formában)?

– Mennyit tart vásárolsz különböző biztosításokat? (Tételezd fel, hogy létezik megbízható szervezetelek, amelyek készek törvényes felételek mellett különböző fajta betegségbiztosítási, nyugdíjbiztosítási, munkanélküliségi-biztosítási szerződéseket köt-ni.)¹⁴

– Mennyi adót hajlison be tölöd az állam annak érdekében, hogy ő vegyen át bizonyos biztosítási feladatokat?

c) Mennyit kívánsz adni a rászorulóknak? Válasszal a következő lehetőségek között:

– Te magad döntöd el, hogy kit tekintesz rászorulóknak, kinek akarsz segíteni, és te magad adod oda a támogatást;

– Te választod ki azokat a jótékony-sági intézményeket, amelyeknek pénzt adsz, és azok segítik a rászorulókat;

– Az állam hajtja be adóként rajtad

2. A reform irányelvi

Közzagadás vagyok. Ennek ellenére a jóléti reform elveinek át gondolása-kor nem a közgazdasági elvekből indulok ki, hanem az állam szerepét veszem kritiká felülvizsgálat alá. Amikor ezt tesszük, akkor nem a költségvetési deficit kívánatos vagy elférhető nagysága, de még csak nem is az átfogó makrogazdasági stabilizáció kívánalmait adják meg a szükséges fogódzót. Azt kell tisztáznunk – és ehhez kívánok inspirációt adni a fenti gondolat kíséreltet –, hogy mi az állampolgár és az állam döntési hatalmának kívánatos megosztása. Milyen legyen az

¹⁴ A magyar társadalom tájékozatlanságát mutatja, hogy a jóléti szektor kiadásainak finanszírozására szolgálva többnyire csak két lehetőséget tud elképzelni. Az egyik: a szolgáltatásért megfizet, a saját zsebből. A másik: az állam fizeti,

a rászorultak segítésére szánt pénzt, s ő használja fel erre a célra.

A kérdések jegyzéke korántsem teljes. Ahhoz azonban elégségesnek látszik, hogy érzékeltesse, mi az *adóutátlós* kérdéscímű. Azt a kérdést kell valamenyünknek sok szempontból végiggondolnia: ki rendelkeznek az én pénzemmel? Én magam? Vagy az állam vegye ki a zseemből, állami erőszakkal hajtja be rajtam, és utána az állam használja fel, saját rendelkezése szerint?

Nem tudom, hogy amennyiben ebben a szellemben megkérdéznénk a magyar társadalmat, hogyan oszlanának meg a válaszok. Egy valamben azonban teljesen bizonyos vagyok. Lehetetlen, hogy a lakosság 100 százalékára így foglalná állást: teljes egészében lemond a hipotetikus 80 százalékos béremelésről, maradéktalanul önként visszaadja adó formájában az államnak, azzal a megbízással, hogy az a status quo szerint használja fel jóléti célokra.

Ezért és elsősorban ezért van szükség a jóléti rendszer reformjára.

2. A reform irányelvi

egyen autonómiájának hatóköre, illetve hol korlátozzuk ezt a hatókört a többi egyén érdekében?

Rátérnek néhány *irányelv* kifejtésére. Ezek nem „megállapítások”, amelyeket a tapasztalat megfigyeléséből származtatunk. Ezek posztulátumok, dezi-dérátumok, amelyek ebben a kontextusban kizárólag azzal az igénnyel lépnek fel, hogy híven tükrözzék saját értéktételeimet. Nézetem szerint egyáltalában átgondolt reformtervezet kidolgozásának nélkülözhetetlen eleme, hogy azt szigorú normatív szempontból is végiggondoljuk.

és ő ingyen kapja. Kimarad az alapvető fontos-sági harmadik lehetőség: az egyén rendszeres, nem túl nagy összegű biztosítási díjat fizet, és a szolgáltatást a kockázatok megosztó biztosító-intézet fizeti, részben vagy teljes egészében.

Még a normatív szempontok átgondolását is csak félig végzi el a jelen tanulmány. Nem foglalkozom a racionális, hatékony gazdálkodás normatív követelményeivel, azaz a reform közgazdasági hatásainak normatív elemzésével. A hangsúlyt ebben az irányban szándékolom egyoldalsággal a problémáim eikai, politikai-filozófiai oldalára helyezem.

De még ha teljesebb lenne is a normatív vizsgálat, az egymagában nyilvánvalóan nem elégséges. Szükség van a lehetőségek gondos tanulmányozására: politikai, társadalmilag elfogadható-e, közgazdaságilag és szervezési szempontból megvalósítható-e a program. Cikken ezzel az aspektussal egyáltalán nem foglalkozik; ezért nem tekinthető reformjavaslásnak, csupán a reformhoz fűzött néhány normatív gondolat kifejtésének.

Első irányelv. Növekedjék az állampolgár egyéni döntési jogköre, és ami ezzel egyenértékű: csökkenjen az állam döntési jogköre a jóléti szolgáltatások megszabásában.

Növekedjék az egyén szuverenitása, autonómiája – de ezzel együtt növekedjék a felelőssége is. Minden ember minden körülmények között felelős a saját életéért; önmagáról alapiában véve önmagának kell gondoskodnia.¹⁵

A cikk első szakaszában ismertetett tényekből a magam részéről azt a következtetést vonom le, hogy a mai arányokhoz képest indokolt az egyén döntési jogkörének lényeges növekedése.

Még kell erősíteni az egyén autonómiáját az elterpeszkedett Állam-Leviantannal szemben. Előbb több el kell jutnunk ahhoz az állapothoz, amelyben párhuzamosan megy végbe a jóléti állami kiadások és az adók csökkentése. Ez a párhuzamosság teszi lehetővé, hogy az emberek ne *jogfosztásnak* érezzék a reformokat, hanem éppen ellenkezőleg, azt éljék át, hogy az állampolgár visszanyeri elemi emberi jogait, az egyéni döntés jogát.¹⁶

Második irányelv. Segíteni kell a szennvedőknek, a bajba jutottaknak, a hátrányos helyzetben lévőknek.

A szolidaritás elvét sugalmazza a zsidó-keresztény vallásértékek, a munkásmozgalom és a baloldali politikai mozgások morálja, de erre készlehet – határozott profilú ideológiai-szellemi hagyomány nélkül is – maga az egyszerű emberi jószág; együttérzés és altruizmus.

A második irányelv kiegészítéseként vagy értelmezéseként kimondható: Ervényszerűlőn társadalmi igazságosság a terhek és szolgáltatások elosztásában. Ennek kritériuma, jól nyomon követhető mértékszám: a társadalom leginkább hátrányban lévő csoportjainak helyzete fokozatosan javuljon.¹⁷

Az első két irányelv metaracionális, etikai követelmény.¹⁸ Jogosultságuk nem „bizonyítható”. Azért kerültek az élve, mert fundamentális jelentőségük van; a hátrálévő három elv már inkább a gyakorlati megvalósítás számára ad

¹⁵ Ez rokon Rawls igazságossági kritériumával (lásd J. Rawls: *A Theory of Justice*, Cambridge 1971); vagy pontosabban: e kritérium dinamikus változata. Dinamikus változatnak nevezem, mert a legáltal lévők helyzetének az időben végbemenő *javulását* helyezi előtérbe.

¹⁶ Nem gondolom azt, hogy ez a két elv, a még hátrálévő további hárommal együtt, teljes etikai posztulátumrendszer alkot. Erről szó sincsen. Ám ezeknek az irányelveknek az együttese szememben elegendőnek tűnik a jóléti rendszer reformjának első, vázlatos, normatív átgondolásához.

– az első és második elv szellemében – iránymutatást.

Harmadik irányelv. Kerüljön a politikai vita előterébe az állam szerepének és felelősségének kijelölése.

Arra kell készítenünk a politikuskokat, a pártokat és mozgalmakat, és nem utolsósorban a politizáló értelmiséget, hogy színt valljanak ezekben a kényes kérdésekben.

Nézetem szerint elfogadhatatlan, ha egy politikus egyszerre ígér több (vagy változatlan) szociális kiadást és ugyanakkor a társadalom egésze számára kisebb adóterhet. Ez olcsó populizmus. Álljon elő igazi szándékairvali. Jelents ki: több szociális kiadást akar, és ezért több adót kíván róni a társadalomra. Vagy igérje azt, hogy neklát az adóterhek könnyítésének – de akkor ne rejtse véka alá, hogy a szociális kiadásokat is csökkenti fogja.

Az a dilemma, amelyekről a tanulmány első szakasza szolt – nevezetesen az állampolgárnak az adóztatás mértékére – és rendelkezésére vonatkozó választása –, a parlamenti demokrácia körülményei között a pártok és az egyéni képviselőjelöltek közötti választás formájában megy végbe. Ez a választás azonban csak akkor képes kifejezésre juttatni az egyén preferenciáit, ha a politikus becsületesen feltárja szándékait az állami kiadások és az adóztatás ügyében.

Külön is szólni szeretnék arról a kételkedésről, amely oly gyakori a politikai iránt érdeklődő vagy abban résztvevő értelmiség körében. Figyelik a tévben vagy a rádióban a politikuskok szereplését, követik a róluk szolt újsághíreket, és újra és újra felsóhajtának: milyen gyakori az ostobaság vagy tisztességtelenség a politikai szférában! Vagy panaszkodnak a bürokráciára, a szakértelem hiányára, a korrupciónra. És miután egyik nap emiatt zúgolódnak, másnap szolgálásokat és támogatásokat igényelnek az államtól. De hát az államot a politikai szféra és az államparátus működteti. Márpedig ebben a politikai szférában és eb-

ben az államparátusban jelen vannak, sőt esetleg fontos szerephez juthatnak éppen azok a politikuskok és azok a bürokráták, akikről tegnap még oly lekicsinylően és bosszankodva szoltak! Nézetem szerint ez az inkonzisztencia méltatlan az értelmiségi hivatáshoz. Azt hiszem, nem állok egyedül azzal az érzéssel, hogy elég volt az úres és következtelen retorikából, a valóságos dilemmák előli kitérésből. Legyen az értelmiségi emberben elég bátorság és intellektuális tisztesség ahhoz, hogy eldöntse magában: mi a hatáskör, amit az államra akar bízni. Nem egy képezelbeli államra, amelyben kizárólag szakértő és tisztességes népképviselők és köztisztviselők vannak, hanem a mai valóságos, huszvét politikuskokra és köztisztviselőkre.

Negyedik irányelv. Fel kell számolni a jóléti szektorban az állam monopólium helyzetét, a bürokratikus túlközpontosítást és a verseny elfojtását.

A jóléti szektorban szívfórtan túlélt az előző rendszer, annak legfontosabb jellegzetességeivel együtt. Itt fennmaradt az állami tulajdon domináns szerepe, a központi tervezés, a koordináció utasításos módja és a hiánygazdaság. Megmaradtak a szocialista tervgazdaságra oly jellemző társadalmi szituációk és viselkedési szabályosságok: az átfogó bürokratikus hierarchiák, az örökös alku az állami juttatásokért, az egyén (az ügyfél, a vevő) kiszolgáltatottsága. A verseny hiánya miatt nincs kellő ösztönzés a szolgálaltások minőségének javítására és a takarékosságra.

Még az elnevezések is jellemzőek. A magyar közgazdász zsargon a „versenyszféra” kifejezést fenntartja azokra az ágazatokra, amelyekben téglát vagy nádágtartót gyártanak vagy adnak el. Az oktatás, az egészségügy, a nyugdíjbiztosítás viszont „fel van mentve” a versenyzés nyúgja alól, s nyugodtan tespedhet a monopólium védettségében.

Külön tanulmányt igényel annak vizsgálata, miért is maradt fenn a köz-

pontosított szocialista tervgazdaság a jóléti szférában. Itt csak egy tényező emelek ki: azok személyes érdekeltiségét, akiknek ez a szektor *hatalmi pozíció* jelent. A jóléti szektort irányító minisztérium, helyi önkormányzatú és társadalmi biztostási bürokrácia, a szektorban tevékenykedő szakszervezet vezetők és a politikai szférában működő szövetségeik együttvéve igen befolyásos csoportot alkotnak. Tagjait számos szál köti össze egymással, átfutás van a funkciók (minisztériumi társadalombiztosítási, szakszervezeti vagy parlamenti pozíciók) között. Ha ebben a szektorban is meggyorsulna a decentralizálás és privatizálás, akkor e hatalmi pozíciók egy része megszűnne vagy gyengülne. Noha szakértelménél fogva a személyek egy része megbecsült állás-hoz jutna, bizonyos, hogy új szelektió, a pozíciók átrendeződése menne végbe, és ettől sokan tartanak.

A negyedik irányelv a következő követelményeket foglalja magában:

– Kedvezőbb jogi és gazdasági feltételeket kell teremteni ahhoz, hogy az állami tulajdonban lévő szervezetek mellett nem állami tulajdonban lévő szervezetek is alakuljanak és fejlődjenek a jóléti szektorban jóléti szolgáltatások nyújtására. Sokféle tulajdonformának legyen helye: nonprofit és profitorientált szervezeteknek, egyéni és társas magántulajdonnak, alapítványi tulajdonnak, egyházi tulajdonnak és így tovább.

– Mindenütt szűnjék meg valamely szervezet monopóliumhelyzete, és váltsa fel a szolgáltatást nyújtó párhuzamos szervezetek versenye.

– A túlközpontosítást csökkenteni kell, s felváltani minél messzebbre menő decentralizálással.

Előrelátható, hogy ez a tanulmány könnyen megkaphatja majd a „Chica-

go”, „neoliberalis”, vagy „laissez faire” (megbelyegzésnek szánt) címkéket. Noha már az eddig elmondottakból is nyilvánvaló volt, itt most külön is hangsúlyozni szeretném: az itt előadott öt irányelv, és ezen belül a negyedik elv nem ír elő korlátlan szabad versenyt. A jóléti szektor legtöbb ágazatában, mindenkélt az oktatásban, az egészségügyben és a biztosítási szektorban a szervezetek működési feltételeit törvényeknek kell szabályozniuk. Már a vállalkozás belépését is hatósági engedélyhez kell kötni, és utána is erre szakosodott állami felügyeletnek kell ellenőriznie a törvények betartását. Védni kell a szolgáltatást igénybe vevő állampolgárt a szolgáltatatóval szemben, legyen az utóbbi akár állami, akár nem állami tulajdonban. És végül, az államnak mint végső garancianyújtónak helyt kell állnia olyan esetben, ha a nem állami szervezetet tönkremegy és nem képes teljesíteni az állampolgárral szemben vállalt kötelezettségét. A törvényeknek világosan meg kell szabniuk a garanciák hatókörét, és a mindenkori költségvetésnek fedeznie kell a garanciák finanszírozási forrásait.¹⁹ A feladatok puszta felsorolása is világossá teszi: szó sincs róla, hogy azt javasolnám: az állam hagyja cserben a jóléti szektort, „vonuljon ki” belőle. Nem, csupán az állami szerepkör lényeges csökkentését, és ami ennél is fontosabb, újradefiniálását javaslom. Törvényileg szabályozni, felügyelni, végső garanciát nyújtani – ez kevesebb, és főképpen más, mint monopóliumhelyzetben mindent állítani.

Ötödik irányelv. Időt kell adni az adaptációnak.

Világos, átlátszó, egyértelmű törvényekre van szükség. Jó lenne, ha minél előbb elkészülnének ezek a törvények,

¹⁹ Tegyük fel, hogy az állampolgár arra számíthat: egy költséges egészségügyi műveletet egy nem állami biztostó fog fizetni, de a biztostó tönkremegy. A költséget ilyenkor egy viszontbiz-

nagy kár, hogy ennyi időt elvesztegettek a halogatással. Ha az előbbi és a mostani kormány korábban hozzákész, sokkal messzebbre tarthatnánk. Bármi kísérlekedés történt is eddig, ez nem ok rá, hogy most elkapkodják a törvények megalkotását. Az új egészségügyi, nyugdíjügyi, oktatás-finanysztróziái stb. törvényeket úgy kell előkészíteni, hogy azok robusztusnak legyenek, állják az idő próbáját és a kormányváltások hatását, hiszen az egyneknek és törvényeknek főgátlat hosszú távú kötelezett-ségvállalásokhoz kell majd igazítaniuk életstratégiájukat, saját egyéni megalkarítási és biztosítási döntéseiket. Nagy baj lenne, ha egy-egy új törvényt újra és újra ki kellene igazítani; ez aláásná azok tekintélyét.

Realisan számításba kell venni a reform programjában, hogy az új intézmények és szervezetek kialakításához idő kell. Képtelenség állami dekretummal létrehozni a jóléti szektor nem állami alszektort. Nem is kell azt előre mesterkéltlen megtervezni. Majd létrejönnek, természetes evolúció útján, azok a szervezetek és tulajdonformák, amelyek leginkább életképesek. Semmiképpen sem szabad olyan helyzetet teremteni, amelyben az állampolgár

3. Egy példa: A nyugdíjrendszer reformja

A magyarországi vitákban általában nem elterjedt az a gyakorlat, hogy akik reformjavaslatot terjesztenek elő, azok mindjárt a részletes intézkedési tervekkel kezdik, és legfeljebb ezekből hámozható ki, hogy tulajdonképpen milyen elvek rejőznek a javaslat mögött, ha ugyan az összhangban van bármiféle értékrenddel. A magam részéről itt most a fordított utat követem. Előbb fejtetem ki az elveket, és utána próbálom azokat alkalmazni valamilyen konkrét reformfeladatra. Pé-

ld. szék között a pad alá kerül: felszámolódna a centralizált állami vagy félállami-korporatista szervezet, amely jól-rosszul, de ellátja feladatát – még *melőtt* létrejöttek volna olyan decentralizált, nem állami szervezetek, amelyek készek átvenni az előbbi feladatkörét, és amelyekre az egyén hajlandó is önként rábízni e feladatkör átvetelét. A régi szervezetek visszaszerítését elsősorban a verseny végeztel, ne pedig bürokratikus és önkényes tiltás vagy elsetett felszámolás.

Az új törvények és azok állami végrehajtása adjon elegendő időt az egyneknek az alkalmazkodásra. Nem kell az adaptációs időt feleslegesen elnyújtani. Ugyanakkor realisan és emberségesen számításba kell venni a reform megvalósításakor azt a körülményt, hogy az egyneknek először meg kell ismernie az új adottságokat, majd az észlelés után is idő kell, amíg életvitelében és háztartási költésgyvetésében átrendezésében hozzájuk igazodik. Már a törvényeknek is, de különösen azok adminisztratív végrehajtásának meg kell próbálnia differenciálni a lakosság különböző csoportjai között, éppen azok adaptációs lehetőségeinek szempontjából.²⁰

daképpen a nyugdíjrendszer átalakítását vizsgálom. Már előre is felhívom a figyelmet: e cikk keretében legfeljebb egy vázlat körvonalazására van lehetőség.

Három korcsoportot különböztetek meg.

1. A fiatalok. Itt azokra gondolok, akik még a kereső tevékenység előtt állnak, tehát még nem kezdtek nyugdíjárulékot fizetni.

Ezek számára lehetővé kell tenni *egyéni nyugdíjszámlák* megnyitását. A

számlákat biztosítótételek vezeték. A biztosítótételek a folyamatosan befizetett járulékokat a tőkepiacra befekteti, és a hozamokat is a számlán gyűjti. Mire a mai fiatal nyugdíjba vonul, addig több évtized befizetése, valamint a hozamok és a hozamok hozamai felhalmozódtak a számlán. Ezt a felgyűlt összeget kapja meg azután, nyugdíjformájában, a biztosított egyén.²¹

A magyar szakszargon „Várományfedezeti” rendszernek nevezi az itt leírt sémát, amely szerint a nyugdíjat a felgyűlt megalkarítás fedezi. Ezt szembeállítják a „kirovo-felosztó” rendszerrel, amelynek keretében az adott évre kirott és befizetett járulékokat osztják fel ugyanazon év nyugdíjraai között. (Az angol kifejezés: „pay-as-you-go”, azaz fizess, ahogy haladsz.) Az eltérés részben pénzügytechnikai jellegű, de valójában éles közgazdasági és etikai különbség is van a kétféle finanszírozási forma között. A kirovo-felosztó rendszer azt a gondolatot sugallja, hogy az adott év aktív lakossága „tartja el” az inaktív lakosságot. Ezzel szemben az egyéni számlák rendszerének gondolati sugalmazása: az egyén a saját megalkarításainak és befektetéseinek gyümölcsét élvezi.

Hagyjuk nyitva azt a kérdést, hogy

vajon a nyugdíjárulék befizetése milyen arányban járul a munkaadóra és a munkavállalóra.²² Mindenesetre az az összeg, amely a nyugdíjba vonulás pillanatáig felhalmozódott, az egyén életteljesítményének hozadéka. Nagysága elsősorban attól függ, hogy mennyit keresett élete folyamán, és abból mennyit takarított meg nyugdíjbiztosítás formájában.²³ Az egyéni nyugdíj-megalkarítási számla létrehozása teljesen megfelel az első irányelveimnek. A számlán felgyűlt összeg és az abból folyósítandó nyugdíj alapjában véve nem attól függ majd, hogy nyugdíjas korában, azaz mondjuk 2040-ben éppen mit diktál az akkori parlamenti többség pillanatnyi politikai érdeke, milyen nyugdíjindexelést vagy más kiigazítást hajlandó megszavazni.²⁴ A biztosító és a biztosított között nem politikai megállapodás, hanem kommerciális magán szerződés jön létre; a befizetés és a kifizetés között egyértelmű arányosság áll fenn.

A törvénynek elő kell írnia egy *kötelező* minimális nyugdíjbiztosítást.²⁵ Ezenfelül mindenki önkéntes elhatározással köthet további nyugdíjbiztosítást.

Ha valaki képtelen megfizetni a kötelező biztosítást, akkor az állam fizet-

²⁰ Ezen a ponton esetleg további választási lehetőség adható a biztosított számára: egy összegben felvenni-e az addig felhalmozott tőkét vagy kéri a „járadékosítást”.

²¹ Amennyiben a tőketeles verseny feltételei állnak fenn a munkaerőpiacon, teljesen közömbös, vajon a munkaadó vagy a munkavállaló fizeti-e a társadalombiztosítást és egyéb szociális járulékokat és béradót azok mindenképpen a munkavállaló nettó bérét csökkentik. Ha a verseny korlátos, akkor ez a megosztás nem teljesen közömbös: a valóságos teher egy része (bár nem az egész) esetleg nem a nettó bér, hanem a vállalkozó nyereségét csökkenti. Vagy a vállalkozó esetleg képes áthárítani a fogyasztóra, magasabb eladási ár formájában. (Lásd R. A. Musgrave és P. B. Musgrave: Public Finance in Theory and Practice, New York 1973, 1980, 604-610. o.)

²² Függetlenül attól is, hogy a nyugdíjintézet, amely a megalkarításait kezeli, hogyan szervezett a tőkepiacra: hatékonyan, ügyes döntésekkel és szerencsés kezeléssel fektette-e be a pénzt; s

általában hogyan alakult életpályája során az ország tőkepiaca, illetve végső soron a gazdasági helyzete. Ennyiben tehát „együtt sűr és együtt nevet” a többi megalkarítóval és befektetővel.

²³ Bár persze abban nem reménykedhetünk, hogy a 2040. évi parlamenti pillanatnyi hatáskörrel teljesen mentesülne bárki, aki 2040-ben él a jövődelmet költ. A pénz vásárlóértékére befizetést gyakorol majd az akkori infláció és a többi, az állami tényezőzők hatásától nem immunis gazdasági folyamata.

²⁴ A biztosítási kötelezettséget nem paternalista szempontok alapján indokolom: nem azzal, hogy akarata ellenére, állami kényszerrel boldogítani szeretném az egyént. Az indokoláshoz gondoljunk végig a következő helyzetre:

X állampolgár akinek pedig aktív élete folyamán mindenkor módja lett volna betézni a nyugdíjbiztosítást, ám ezt sohasem tette meg; öregekorára súlyos nyomorba kerül, és az éhhalál és hajléktalanság küszöbére jut. Cívilitást és embereseg társadalom ezt nem engedhetné

²⁶ Másiképpen tud alkalmazkodni egy új nyugdíjtörvényhez a fiatal és az örege: másképpen egy új egészségügyi törvényhez az egészséges és a krónikus betegségben szenvedő; egy új oktatási-

nanszírozási törvényhez az, aki már diák vagy aki csak ezután fog dönteni a felvételi kérelmről és így tovább.

se ki helyette. Ez a második irányelv, a szolidaritás nevében tett lépés, amelyet a többi adófizető terhére tesz az állam. Ne szánja rá magát könnyelműen, hanem korlátozza azokra az esetrekre, amikor az egyén igazolható módon valóban képtelen a kötelező biztosítás megfizetésére. Ezekben az esetekben azonban okvetlenül tegye is meg. Fel kell kutatni: ki az, aki nem fizetett kötelező nyugdíjbiztosítást. Ha hanyagságból mulasztotta el, ki kell kényszeríteni a törvényt betartására. Am ha azért nem fizetett, mert képtelen volt rá, nem rendelkezett a szükséges információval vagy jövedelemmel, akkor cselekedjék helyette az állam.

42 Miközben tehát egy minimális nyugdíj mindenki számára biztosítva van, a minimum feletti nyugdíjat nem szabad nivellálni. Mindenkinek joga van választani, hogy aktív élete folyamán hangya lesz-e vagy tücsök. Mire azonban az élet utolsó szakaszához eljutott, ne kezdje a mindenható állam az egyenlőség nevében kiegyenlíteni a hangyák és a tücskök öregkori jövedelmét. A hangya joga öregkorára élvezni azt, hogy egy életen át sokat félretett. A nyugdíjbiztosítás ne legyen állami monopólium. A negyedik irányelv-jegyében meg kell engedni, sőt biztatni kell a versenyt a biztosításnak ebben a szférájában. Ez növelheti az alternatív biztosítási szerződéseket választékát és csökkentheti a biztosítás kezelési költségét, és ami talán ennél is fontosabb: lehetővé teszi a nyugdíjbiztosítási megtakarítás decentralizált befektetését. Kifejlődik a modern tőkepiac egyik legfontosabb, nélkülözhetetlen szereplője, a nyugdíjbiztosító mint intézményi befektető. A fejlett

piacgazdaságok tőkepiacán az ő kezükben gyűlik össze a befektetések tekintélyes hányada. Amennyiben az állam kezében összpontosul minden nyugdíj-megtakarítás, akkor ez túl nagy szerepet ad az államnak a beruházásokban is.

Miközben szét kell törni az állam nyugdíj-monopóliumát, az államra fontos feladatokat hárulnak. (Túl az állam idősebb nemzedékére iránti kötelezettségén, amelyekről mindjárt szó lesz.) Törvényvel kell szabályozni a nyugdíjintézetek jogkörét, kötelezettséget és felelősségét. Állami engedélyhez kell kötni az egyéni nyugdíjszámlák vezetését magában foglaló biztosítási feladat ellátását; elő kell írni a nyugdíjbiztosítók óvatosságot és gondos befektetési politikájának egyes elemeit.²⁶ Ki kell építeni a vizontbiztosítás rendszerét, és végső menedékként az államnak kell garantálnia, hogy az egyén nyugdíjbefektetése még a biztosítónézet hűlőn kezelése esetén se mehessen veszendőbe.

Az egyén nyugdíj-megtakarítása részüljön kedvezményes elbánásban az adótervényekben. Bizonyos határig legyen mód adóhalasztásra. Viszont annak idején a nyugdíjként folyósított jövedelem ne részesüljön külön kedvezményben.

2. *A nyugdíjasok.* Itt nem hivatkozhatunk az első irányelvre. Annak, aki már nyugdíjban van, nincs módja autómód döntést hoznia saját nyugdíj-megtakarítása ügyében. Nézetem szerint a társadalom kötelessége, hogy tisztességes nyugdíjat folyósítson a számára.

Nézünk szembe a valósággal: a nyugdíjas helyzete ambivalens. Azt ér-

többi adófizető preventív érdekvédelme jegyében történik.

²⁶ Például kezdetben a megtakarítás nagy hányadát kötelező biztos állampapírokba fektetni; csupán a nyugdíjintézet megerősödése tartalmáknak szilárd kiépülése után engedhető meg a portfólió olyan szélesítése, amely ennél kockázatosabb befektetéseket is tartalmaz.

zékeli, hogy egy életen át dolgozott, fizette a nyugdíjjárulékot. Nem a társadalom "eltartója", hanem a saját megtakarítását kell visszakapnia nyugdíj formájában. Ha viszont közelebbről, egyenként vizsgáljuk a kapcsolatot egyfől az élethosszúiglan elért kereset és befizetett járulék, másfelől a nyugdíjba lépés órá kapott nyugdíj realitáreke között, a korreláció eléggé egyenge. Nagy hatást gyakorol a nyugdíjfoljam nominális és realitárekére az, hogy mikor vonult nyugdíjba a szóban forgó személy. Tegyük fel, hogy A. és B. kereseteinek és nyugdíjbefizetéseinek időszora tökéletesen azonos volt, de időben eltolódás volt közöttük. A. előbb kezdte és előbb fejezte be az aktív pályát. Könnyen lehet, hogy emiatt A. és B. nyugdíja lenyegesen elter. Az elmúlt évtizedben igen sokszor módosították a nyugdíj-meghatározás rendszerét; gyorsult lassult az infláció, miközben változtatgatták a nyugdíjindexelést. Eközben a nyugdíjrendszert úgy toldozták-foldozták, hogy annak erősen nivelláló hatása volt.

Mind ezek miatt a nyugdíjfoljam nem egy biztosítási szerződés által rögzített járadék, a nyugdíjjárulék pedig nem nevezhető biztosítási díjnak. A tranzakciónak nincs köze ahhoz, amit akár közgazdaságiilag, akár jogilag "biztosítási ügyletnek" tekinthetnénk. Neveztsük nevén: az úgynevezett nyugdíjbiztosítási járulék nem más, mint *adó*, bérarányos illetményadó. A mai nyugdíjkat az adófizetők pénzéből folyósítják. Az álltőlag önfianszírozó nyugdíj-"biztosítás" rendelkezik az ország legnagyobb puha költségvetési korlátjával: a kormány törvényadta kötelezettsége, és mint mindenkori deficijtét fedezze. És mint ahogy ez puha költségvetési korlát esetében szokásos: érdekvényesítő nyomás, politikai szempontok, alkuk döntik el, mekkora méretű a pénzügyi kisértés. A min-

denkori tényleges nyugdíj az első irányelv megsszégessével a politikai arénában dől el.

Azt írtam fentebb: tisztességes nyugdíjat kell folyósítani. Vegyük tudomásul, hogy itt csupán a második irányelvhez igazodhatunk. A "tisztesség" nem közgazdasági, hanem etikai kategória. Nincs szó biztosítónézet és biztosított közötti magánszerződésről, amelyben arányosság van a befizetés és kifizetés között. A jelenleg folyósított nyugdíjak nagysága, komercialis értelemben, teljesen önkényes nagyság. Csupán a társadalom jóérzésére, tisztességére, az idősebb nemzedék iránti tisztáetére és együttérzésére számíthatunk. És persze arra, hogy a nyugdíjas réteg olyan órási szavazóblokkot jelent, hogy minden választási győzelemre törekvő politikai párt kényszer is meggondolja majd, mielőtt hargosává tenné.

3. *A közbesső nemzedékek.* Azokra gondolok, akik már fizettek nyugdíjjárulékok, de akik esetében még nem jött el a nyugdíjba vonulás ideje. A legfontosabb elv, amit velük kapcsolatban javasolok, a szabad választás joga. A kövkező alternatíva áll nyitva előttük: 1. lehetőség: benne maradnak az eddigi állami biztosítási rendszerben.

2. lehetőség: átternek a decentralizált egyéni nyugdíj-megtakarítási rendszerre.

Ha a másodikikat választják, akkor lehetővé kell tenni a számukra, hogy magukkal vigyék addigi befizetéseik felhalmozott értékét. Az átvitel közgazdasági tartalma világos.²⁷ Befizetéseik nyomán az állam fizetési kötelezettséget vállalt, amely nyugdíjba vonulásuk időpontjában válna esedékessé. A fennálló törvények alapján az álllammak ez a "nyugdíjadóssága" egyértelműen számszerűsíthető. Az ennek megfelelően kiállított állami váltó azután betehető az új nyugdíjintézet

²⁷ Itt csupán egy általános elvét tesztek elő. A gyakorlati megvalósítás igen sok fontos közgaz-

kaszájába. A „váltó” céljaira speciális hosszú lejáratú államkötvény alakítható ki, amely forgalmazható a második értékpapírpiacra.

Nem tudnám megmondani, hogyan alakulna a régi és az új rendszert választók aránya. A lényeg a választás lehetősége; az a tudat, hogy – az első irányelv szellemében – az egyén minden egyes ellenállamiлаг rögzített nyugdíjpályára kényszerítve. Egyébként a kilépés lehetősége, még ha esetleg aránylag kevesen választanák is, a verseny nyomása alá helyezi a korábban monopolhelyezeti élvező állami rendszert. Ez megfelel a nyugdíjirányelv követelményének.

44

Itt visszatérnék még a fiatalok ügyére. Tegyük fel, hogy már kialakult a nyugdíjbiztosítók decentralizált hálózata. Semmi akadályja annak, hogy egyik versenyzőként továbbműködjék a mai monopolista nyugdíj-ib utód-szervezete. Az a fiatal, aki inkább bízik az állami szervezetben, mint a nem államban, választhassa az előbbi saját nyugdíjszámlájának kezelésére.

4. Néhány zárómegjegyzés

A nyugdíjrendszerre vonatkozó változat csupán szemléltető példaként szolgál. Más illusztrációt is választhatnánk volna, például a felsőoktatás finanszí-

Az új nyugdíjrendszer kialakításában is érvényesíteni kell az ötödik irányelvet. Gondosan elő kell készíteni a törvényt. Időt kell hagyni rá, hogy kifjűdjék a decentralizált nem állami biztosítók hálózatára és azok megbízható állami felügyelate. Az egyének időt kell adni rá, hogy megértsék az új lehetőségeket, alaposan tájékozódják, és utána válassza a számára legjobbnak ígérkező lehetőséget.

Aki jól ismeri a külföldön működő nyugdíjrendszereket, az megállapíthatja: a javaslat nem felel meg pontosan egyik külföldi példának sem. Van hasonlósága az Egyesült Államok rendszerével, de lényeges pontokon különbözik attól. Sok vonást átvett a nyugdíjrendszerek fejlődésében új utat törő chilei sémából, hasznosítja az ausztráliai tapasztalatot és az új-zélandi javaslatokat, de egyikkel sem azonos.²⁸ Nem is lenne helyes bármelyik külföldi rendszer pusztá utánázása, hiszen messzememenően figyelembe kell venni a magyar adottságokat.²⁹

rozásának reformját vagy az egészségügyi ellátás újszervezését. A cikknek nem az a célja, hogy egy meghatározott nyugdíjreformot népszerűsítsen.

²⁸ A chilei nyugdíjreformról lásd L. A. Camacho Financing Social Security in Latin America: New Perspectives in the Light of Current Economic Developments. International Social Security Review 1992/3; G. Corsetti és K. Schmidt-Hebel Pension Reform and Growth. Policy Research Working Paper, 1995. No. 1471. The World Bank valamint C. Gillion és A. Bonilla Analysis of a National Private Pension Scheme: The Case of Chile. International Labour Review 1992/2. Az új-zélandi reformjavaslatokról lásd R. Douglas: Unfinished Business. London 1993. A nyugdíjreformok alternatíváiról és számos ország (közülük Ausztrália és több latin-amerikai ország) reformjairól kiváló áttekintést ad és rendkívül gazdag számtási anyagot közöl a Világbank által összeállított kötet: Averting the Old Age Crisis. Policies to Protect the Old and Promote Growth. Oxford 1994.

²⁹ Kevésbé bontakozott ki még széles körű nyilvános vita magyar folyóiratokban vagy könyvekben a nyugdíjreform alternatíváiról. Kiemelem az alábbi munkákat: Augusztinovics Mária: A nyugdíjrendszer válsága. Közgazdasági Szemle 1992/7-8; Augusztinovics Mária: Egy értelmes nyugdíjrendszer. Közgazdasági Szemle 1993/5; Augusztinovics Mária és Martos Béla: Számítások és következtetések nyugdíjreformra. Közgazdasági Szemle 1995/11; Bod Péter: Mennyibe kerül egy társadalombiztosítási nyugdíjrendszer működtetése. Közgazdasági Szemle 1992/2-3; Martos Béla: A nyugdíjrendszer egyenlősége és dekompozíciója. Közgazdasági Szemle 1994/1. Lásd továbbá a Világbank 1995-ben megjelent, Magyarországról szóló tanulmányát (Magyarország: Szerkezetváltás és tartós növekedés, 31-46., 97-130. o.). Az utóbbi tanulmány tartalmazza a cikkemben korvonalazott reform számos elemét, bár az én ajánlásom messzebb megy a decentralizálásban.

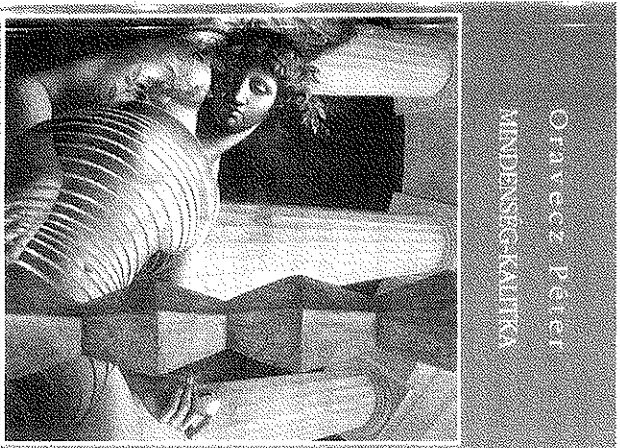
A cikk „üzenete” a harmadik irányelvel függ össze: azzal a követelménnyel, amely színvallást követel azoktól, akik a jóléti szektor ügyében megszólalnak, és még inkább azoktól, akik az idevágó törvényekről és rendszabályokról dönteni fognak.

Azért is hivatkoztam a nyugdíjreform-javaslat ismertetése közben újra és újra az öt irányelv egyikére-másikára, hogy szemléltessem: igenis ki-mutatható a kapcsolat elv és gyakorlati javaslat között. Nem kötelező az állítólagosan pragmatista gyakorlat közepette az elveket „elszámolni”, vagy megfordítva, megrekedni az elv elvi retorikánál anélkül, hogy az elvet gyakorlati javaslat aprópenzére váltsanak át.

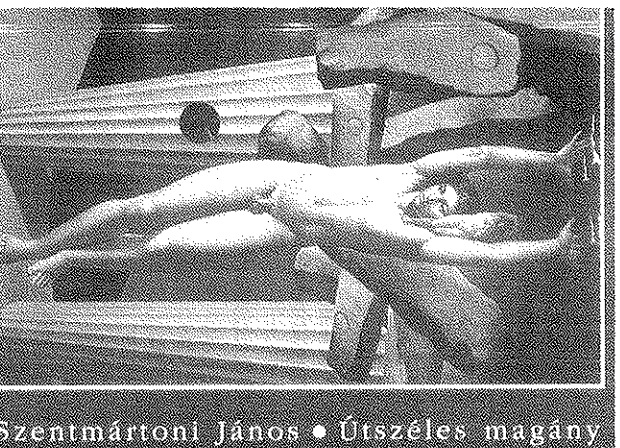
Tisztaiban vagyok azzal, hogy sok

magyar állampolgár nem osztja az állalam vallott és a cikkben röviden kifejtett értékrendet, hanem más értékrendet vall. Mivel a jóléti rendszert a magyar lakosság egésze javára kell alakítani, mégpedig hosszú időre érvényes módon, arra kellene törekedni, hogy a reform minél szélesebb konszenzuson alapuljon. Elkérülhetetlenek a kölcsönös engedmények egyik vagy másik „tisztá” értékrendhez, konzisztens elvegyűjtéshez képest. Ám éppen emiatt még fontosabb, hogy tudjunk: *műhez képest* tesszük meg az engedményt. Tisztázniunk kell saját magunkban a jóléti szektorral kapcsolatos értékrendünket és az ezzel összhangban lévő gyakorlati állásfoglalásunkat, hogy felkészülten vehessünk részt a vitákban.

Szerzőink most megjelent könyvei

Örövez Péter
MINDENSZÉKALPIKA

Szentmártoni János • Úrszéles magány